

Arvustus. Rahvusooperi "Jeanne d'Arc" jätab liiga vähe ruumi fantaasiale

Uus lavastus

Giuseppe Verdi "Jeanne d'Arc"

Libreto autor Temistocle Solera Friedrich Schilleri näidendi

"Orléans'i neitsi" ainetel

Muusikajuht [Arvo Volmer](#)

Dirigent Kaspar Mänd

Lavastaja Marco Gandini

Dekoratsioonikunstnik Italo Grassi

Kostüümikunstnik Anna Biagiotti

Valguskunstnik Rasmus Rembel

Osades Elena Bražnõk või Olga Mõkõtenko, David Esteban või

Mehis Tiits, Rauno Elp või Leonardo Neiva, Raiko Raalik või Priit

Volmer, Mart Madiste või Heldur Harry Põlda, [rahvusballeti](#)

[Estonia](#) tantsijad, [rahvusooperi Estonia](#) koor ja orkester

Esietendus [Rahvusooperis Estonia](#) 3. veebruaril 2023

Arvustus ilmus Sirbis

Lüüriline draama "Jeanne d'Arc ehk Orléans'i neitsi" valmis

Verdil 1845. aastal, vaid mõned aastad pärast "Nabuccot", millega seda võib ka Verdi tuntumatest lavateostest võrrelda.

Mõlemad on numbrioperid ja kooril on tegevuse mõtestamisel

suur roll. Mõlema ooperi juured on ajaloosündmustes (isegi

libretist Temistocle Solera on sama) ning lood on ilmselt valitud

tõstma moraali ja rahvuslikku ühtsustunnet 1840. aastate

Itaalias, kus parasjagu käis (selleks ajaks juba

aastakümneid) risorgimento ehk väikeste riigikeste ühendamine

Itaalia kuningriigiks.

Erinevalt "Nabuccost" ei mainita "Jeanne d'Arci" Verdi eluloos

kuigi sageli. Vahest seepärast, et selle võttestik ei mõju neli

aastat pärast "Nabuccot" enam värskena, kuid ehk ka selle tõttu,

et 1840. aastatel kirjutas helilooja tervelt 14 ooperit. Nii pöörase

töötempo juures ei saanud kõik need ooperid olla ei helilooja ega

lavastuse poolest sama säravad, et osutada ühtviisi õnnelikuks

ja leida oma kindel koht muusikaloo õpikus.

Jeanne d'Arc ehk Orléans'i neitsi elas 15. sajandi algupoolel.

kultuur.err.ee

Rahvusooper Estonia

Eesti Rahvusballett

Arvo Volmer

Teater

Kuna ta nägi väidetavalt ilmutusena ette Saja-aastase sõja kulgu, võttis Prantsuse sõjaväe juhtkond teda kuulda ja laskis tal vägesid juhatada mitmes märgilises lahingus. Ooperis esitatakse Jeanne d'Arci lugu vararomantismi prisma kaudu. "Giuseppe Verdi ooperi "Giovanna d'Arco" peategelane kannab sama nime, mida kandis sajandeid tagasi Orléans'i neitsi. Kuid see on hoopis teine inimene. Neid kahte inimest ei saa ega tohigi omavahel võrrelda," kirjutab kavaraamatus Lauri Leesi. Jeanne d'Arci eluloost teada sündmused on vaid lähtekoht ja inspiratsiooni- allikas, skelett, millele on kasvatatud uue loo liha.

Näiteks ei sure Jeanne (ooperis it Giovanna) tuleriidal, kuigi teda sellega ähvardatakse, vaid kangelasena lahinguväljal, olles päästnud kuningas Charles VII elu (Carloga lõõmab tal ka väike armuleek). Üleüldse ei ole ooperi keskmes lahingutegevus (see on pelgalt kammerliku põhiloo taust), vaid Jeanne kui noor naine oma aja kohta ebasobivas rollis. Ta on ülimalt jumalakartlik, kuid tema moraal seatakse sellegipoolest kahtluse alla – ja seda teeb tema enda isa. Põhilisena ongi libretos välja joonistatud Jeanne'i ja tema isa liin: isa süüdistab teda saatanaga lepingu sõlmimises ning kahtleb, kas Jeanne on süütu ja puhas.

Libreto sündmustik on lihtsustatuna maha vehitud Friedrich von Schilleri näidendist "Die Jungfrau von Orleans" ehk "Orléans'i neitsi", ehkki Solera seda kunagi üles ei tunnistanud. Schilleri eluajal oli see tema kõige sagedamini esitatud näidend, nii et ooperipublik juba tundis süžeed. Eestis tuli ooper "Jeanne d'Arc" lavale esimest korda. Miks? Kas ooper on hea? Kui tausta uurida, on lugu segane: öeldakse, et 1845. aasta esietendus oli üliedukas, kuid teatud allikate järgi olevat kriitikud olnud tõrjuvad, ent publik võtnud ooperi vastu "ekstaatiliselt". Verdi arvates oli lavastus valminud lohakalt, pealegi oli La Scala direktor püüdnud helilooja selja taga kirjastajalt ooperi õigusi ära osta. Helilooja lõi ooperimaja ukse pauguga kinni ja hoidis La Scalast eemale suisa 1881. aastani, kui esietendus "Simon Boccanegra".

Veel on põnev teada, et kolm kuud pärast Milano esiettekanget tuli Rooma esiettekangete jaoks paavsti tsensori nõudel eemaldada süžeeist igasugused otsesed viited religioonile. Seega sai ooper mõneks aastaks uue pealkirja "Orietta di Lesbo" ehk "Lesbose Orietta": tegevus viidi Prantsusmaalt Kreeka saarele Lesbosele ja nüüd Genova päritolu kangelannast sai

türklaste vastu sõdivate Lesbose elanike juht ...

Igatsus tinglikkuse järele

Kas see materjal kõnetab publikut siin ja praegu? Üks ühele lavale pandult minu meelest mitte. Küll aga oleks ooperilibretos piisavalt materjali, mida tänapäeva konteksti asetada, kui selleks oleks ainult tahtmist (ka Verdi ja Solera tegid ju Jeanne d'Arci loo oma ajastule söödavamaks). Marco Gandini ei ole aga ilmselgelt lavastaja, keda see võinuks huvitada. Tema on rohkem ajastutruu lavastuse koolkonnast – seda on ta korduvalt toonitanud. Lavastuse stiilimuutust on Gandini võrrelnud liigse jumestusega: "Lavastuse puhul võib see vihjata lavastaja suutmatusele mõista või väljendada teose tõelist mõtet, oskamatussele oma kujutlusvõimet looga sidusalt rakendada."1 Niisiis, tema eelistus on turvaline lavastusmeetod, mis ei tekita vaidlusi ja rahuldab arvatavasti suuremat publikut kui vastuoluline viis ooper lavastuse kaasaega tuua.

Väga traditsioonilist, autentsuse poole püüdlevat lavastust võib põhjendada ka sellega, et "Jeanne d'Arc" on võrdlemisi vähe tuntud ooper ja Eestis suisa esmalavastus, nii et kõigepealt peabki ehk publik harjuma sellega n-ö alasti kujul, enne kui lisada teosele uusi kihte. Kui seda algkujul ei tunta, ei osata ehk ka algteost lavastaja lisandustest eristada.

Algul vaatasin, et lavastajal peab olema päris võimas soovmõtlemine, et nimetada peategelast tänapäeva "kaasaegseks naiseks", nagu on kirjas kavaraamatus. Ent lugesin tähelepanelikult üle ja leidsin, et seda kuvandit surub siiski (lausa Gandiniga tehtud intervjuu pealkirjas) peale rohkem rahvusooperi turundustiim. Lavastaja leiab siiski, et rõhk on Jeanne'il kui naissõdalasel patriarhaalses ühiskonnas, kusjuures tugev naine seisab silmitsi ebakompetentsete meeste institutsionaliseeritud maailmaga, mis heidab naise kõrvale kohe, kui ülesanne saab täidetud. Just see teeb teema lavastaja meelest tänapäevaseks.

Lavastus koos lavakujunduse, video ja kostüümidega jätab minu meelest liiga vähe ruumi fantaasiale, et ise tõlgendustega mängida saaks. Tinglikkust on lavastuses vähevõitu, liiga palju on lavakujunduses ette antud. Kui mõtlen, miks läheb publikule nii väga korda tänavune teatri- ja muusikaelu tippsündmus,

Semperi ja Ojasoo lavastus "Macbeth", siis seal on otse vastupidi. Näitlejad tegutsevad tühjal catwalk'il, äärmisel juhul abiks mõni rekvisiit (tool, pistoda). Sealjuures võivad lavastuse sõlmpunktid aset leida hoopis mujal, mitte laval – just sellega pääsevad muusika ja tekst koos nõnda tugevalt mõjule.

Kui juba on mindud traditsiooniliste dekoratsioonidega muinasjutulise lavakujunduse teed, siis kerkib ikkagi küsimusi. Miks ei ole laval näha korduvalt tekstis kohtumispaigana mainitud püha tamme, aga on kivid ja kaljud, mis ei ole süžee seisukohalt nii tähtsad? Kas võib olla, et kivimürakad on maha viksitud mõnest teisest, üsna samalaadse võttestikuga lavastusest?

Õukonda märgib väga värviline lapitekilik kujundus koos lippudega, samuti sätendavas stilisatsioonis hiliskeskaegsed rüüd – see mõjub laval uhkelt.

Lavakujunduses on tähtsal kohal ka veidrad räbaldunud käed. Üks peopesa on otsekui almuse palumiseks välja sirutatud, teine sirutub vastu ülevalt (taevast, deus ex machina võte) ja pakub justkui abi ning viib lavastuse lõpus Jeanne'i kaasa. Lavastajal on olnud nende kätega sügavamõtteline plaan, aga tulemus meenutab nõrka nüüdiskunstinäitust, kus kogu kontseptsioon kajastub vaid kunstniku selgitustekstis, mitte teoses eneses.

Minu paneb sügavalt ohkama ka Gandini lavastusvõte tuua tantsijate abil nähtavale Jeanne'i või kuningat piinavad-hoiatavad deemonid ja inglid. Asi pole koreograafias (Mehis Saaber), vaid ikka selles, et lavastaja on tahtnud publikule kõik puust ja punaseks teha. Naise ümber ilmuvad tantsivad deemonid kui teda kutsuvad pahed (jutt võib käia näiteks armumisest, sest inglid on teatanud: "Ent häda sulle, kui tervitad südames maiseid ihasid!"). Kaljude otsas väänlevad deemonid meenutavad väga lapsepõlves õõva tekitanud "Kivinõia" tegelaskujusid, aga on veel vastikumad.

Kahjuks on rahuldunud lavastaja sellega, et koor on laval võrdlemisi staatiline ja liigub ainult siis, kui hädasti tarvis. Õige küll, ega Estonia laval olegi suurt ruumi liikuda. Nii ei ole ka kooril muud teha kui tõmmata end koomale lava servadesse ja teha solistidele või tantsijatele lava keskele ruumi.

Kostüümid on selle lavastuse kõige sümpaatsem osa, juhul kui olla juba leppinud, et valitud on lihtne lastesaatelik formaat, mitte midagi ulmelist, kus dekoratsioonid või kostüümid suunavad fantaasiale hoogu andma. Need on värviküllased ja detailirohked. Oleksin eelistanud abstraktsemat lavastuskontseptsiooni, ehk ka rohkem videokasutust. Video ülesanne on praegu üksnes näidata metsas õõtsuvaid puid või sõjatandril lehvivaid rebenenud lippe.

Sõnade värv

Muusikaliselt on selline kammerlikuma orkestrikoosseisuga ooperiteos Estonia praegustele kitsastele tingimustele sobilik. Kahese koosseisuga orkester mängib lihtsa, ent kauni ja südamliku harmooniaga muusikat, kus jagub palju lüürilisi teemasid, väljendatakse ka halvaendelist dramaatikat ja leidub võidukaid marsiteemasid. Kõlapildi teeb nii rõõmus kui mures teravamaks pikoloflöö, mis dubleerib sageli teisi pille. Eraldi ansambel on lava taga (see figureerib näiteks unenägudes-ilmutustes) ning ka koor laulab vahepeal kulisside vahelt. Mõlemat minu nähtud etendust dirigeeris tundlikult ja täpselt muusikaline juht [Arvo Volmer](#).

Ehkki lavastus jätab võrdlemisi mannetu mulje ja palju võimalusi on jäetud kasutamata, saavad solistid selles lavateoses imeliselt särada. Marco Gandini ongi väga lauljakeskne lavastaja, kes töötab proovides solistidega eriti põhjalikult, et leida igale sõnale õige värv – see õige viis, kuidas sisu muusikas kõlama panna. Ta nimetab seda protsessi klaveriga lugemiseks.²

Tegu on Verdi varajase numbriooperiga ja soliste on ooperis vähe, kooril aga kandev roll: Prantsuse ja Inglise sõduritena, Prantsuse õukondlastena, külaelanike ja aadlikena. Solistid saavad laulda tõepoolest kaunist lüürilist muusikat, milles on ka kamaluga dramaatilist pinget. Rõõmu teevadki solistide maitsekalt kujundatud fraasid ja hoolikalt valitud sõnarõhud, nii et isegi minusugune itaalia keeles algaja kuuleb tuttavad sõnad välja. Eriti meelde jäävad muusikalised hetked on need, kus orkestripartii piirdub paari pilli ansambliga (nõnda juhatatakse sisse näiteks Jeanne'i aaria Reimsi õukonnaaias), meenub veel üks stseen, kus Jeanne'il on lüüriline duett klarnetiga.

Süžee põhiraskus on kolmel rollil: Jeanne d'Arc ehk Giovanna

(Elena Bražnõk või Olga Mõkõtenko), tema isa Jacques ehk Giacomo (Leonardo Neiva või Rauno Elp) ja kuningas Charles ehk Carlo (David Esteban või Mehis Tiits). Teised rollid on pisikesed, kuid kenasti tehtud. Jeanne'i osas sümpatiseeris mulle rohkem Elena Bražnõk, kes tegi nii kirka hääle kui ka näitlemise poolest usutavaks, et on teismeline tütarlaps. Samuti vaimustava hääletehnilise toega Olga Mõkõtenko tuleb rolliga kenasti toime, kuid tema tume häälevarjund ei anna edasi peategelase noort iga. Kuninga rollis olid usutavad ja nauditavad nii külalissolist David Esteban kui ka Mehis Tiits, Estebani temperament ehk lisas särtsu nii häälevärvile kui ka lavaolekule. Vokaalselt erinevamad, kuid ühtviisi usutava rolli tegid isa osatäitjad Leonardo Neiva ja Rauno Elp, viimase vokaal kippus küll olema ebastabiilne. Vokaali hea võrdlusmaterjal oli Jeanne'i, kuninga ja isa trio. Esimeses koosseisus oli see selge ja läbipaistev, teises koormas ansambliit aga liigne vibraato, mis ei lasknud kõrval hääli eristada.

Religioon vs. tänapäevane naiskangelane

Kogu ooperi sündmustik hargneb religiooni mõjul, see ei oleks religioonita võimalik ega religiooni ajalugu tundmata arusaadavgi. Taeva, neitsi Maarja ja jumala poole pöördutakse süžees niigi ette ja taha, selge see. Ma ei tea, kas Verdi ooperi "Jeanne d'Arc" valis Estonia repertuaari kunstiline juht ja peadirigent Volmer või lavastaja Gandini, kelle kodumaa katoliiklik kultuurikiht on meie omast väga teistsugune. Ma ei tea, kas Gandini on kursis, et Eesti on üks religioonileigemaid riike ja viimase rahvaloenduse andmetel on järjest rohkem inimesi, kes ei pea omaks ühtki religiooni (ehkki EELK juht ja mõned teisedki oskavad teha kõva häält ja kirikut hästi pildil hoida).³ Nii et ma pole küll kindel, et usu nimel tegusid tegev ja ühtlasi meeste lükata-tõmmata tütarlaps on see, mida tänapäeval naiskangelaselt oodatakse.

Kannatavad naisisikud on lavale alati teretunud olnud, kuid selle asemel et näha Jean d'Arcis feminismi alget, saab seda ooperit vaadata hoopis kui hoiatuslugu religiooni liigse võimu teemal. Kui palju on religiooni sildi all tehtud halba ja tehakse jätkuvalt! Ärme seda enam luba.

Mis moraali see lugu praegu edastab? Ma ei tea. Ja see

piinabki, sest iga korraga, kui vastus on "ei tea", saab rahvusooperist ühiskonna silmis järjest museaalsem asutus. Kui alla 40aastast (isegi alla 50aastast) ooperipublikut on saalis silma järgi väga vähe ja ometi on kuulda sosinat, et lavastus on vanamoodne, siis on selge: kohustuslike lasteetendustega ei tee ära kogu tööd ooper atraktiivseks muuta.

Ent mõne paralleeli lubab ooper tänapäevaga tõmmata siiski. Kõige enam tekitasid judinaid kolmanda vaatuse sündmused, kus isa kaebab Reimsi katedraali väljakul oma tütre peale ja rahvamass läheb sellega otsekohe kaasa. Millised ideaalid on tänapäeval tähtsamad kui perekond, lähedased? Poliitika? Meditsiin? Kas see ei meenuta ehk küüditamist ja nõukogudeaegset pealekaebamiskultuuri(tust)? "Kaduge, vanemlikud tunded!" laulab Jeanne'i isa. Kas nii laulavad ka need konservatiivid, kes arvavad nii hästi teadvat, mis nende lastele õige ja hea on, et soovivad kuni 18. eluaastani otsustada oma järeltulijate kõigi füüsilist ja vaimset tervist puudutavate valikute üle, pidamata noore inimese arvamust millekski? Kas need vanemad kuulavad nagu Jeanne'i isagi ükskord oma lapsed ära ja tunnistavad oma eksimusi?

1 Auri Jürna, Pühendumus ja (vaimu)toit. – Sirp 10. VIII 2018.

2 Samas.

3 Rahvaloendus. Usku omaks pidavate inimeste osakaal püsib muutumatuna, õigeusk on jätkuvalt levinuim. – Statistikaamet 2. XI 2022. <https://www.stat.ee/et/uudised/rahvaloendus-usku-omaks-pidavate-inimeste-osakaal-pusib-muutumatuina-oigeusk-jatkuvalt-levinuim>

Toimetaja:

Kaspar Viilup

Allikas:

Sirp